

דניאל לנדאו

במוקד הגותו של הפילוסוף הצרפתי מוריס מרלופונטי (-1961, 1908), שאת הפילוסופיה שלו אפשר לשייך לזרם הפנומנולוגי ולזרם האקזיסטנציאליסטי, עומד הגוף. 400 שנים אחרי רנה דקארט, שקיבע בחשיבה המערבית את הפרדת הגוף מהנפש, מרלופונטי הציע תיקון: "הגוף מהווה את נקודת מבטנו על העולם... הנפש איננה בתוך הגוף כפי שמלח נמצא בתוך ספינתו. היא לחלוטין שזורה עם הגוף. מכאן שהגוף כולו רווי חיים, וכל הפונקציות שלו משתתפות בתפיסת האובייקטים... הגוף הוא הרבה יותר מכלי או אמצעי; הוא מהווה את הביטוי שלנו בעולם, את הצורה הוויזואלית של כוונותינו. אפילו הרגעים האפקטיביים הסודיים ביותר שלנו עוזרים לעצב את תפישתנו את האובייקטים".

במובן הבסיסי ביותר, כל פיתוח טכנולוגי מאז ימיה הראשונים של האנושות, נועד במהותו להחליף פונקציה של פעולת הגוף. דוגמאות בולטות לכך הן הבישול, המהווה מיקור חוץ של מערכת העיכול; המהפכה התעשייתית, המאפשרת תפעול חיצוני של הפעולה הפיסית של הגוף; טכנולוגיות הפריה שמחליפות את מערכת הרבייה האנושית וטכנולוגיות מידע שהן הרחבה של התודעה האנושית. לפיכך, קדמה מעצם מהותה היא תהליך של התנתקות מן הגוף. בהעדר תרגום מתאים אשתמש במונח הלועזי Disembodiment. נדמה ש"פרויקט האדם", והכוחות הדוחפים אותו להתייעל ולחלא את צרכיו החומריים בעולם, מייצרים שאיפה להפוך את גופו למיותר.

60 שנה לפני המצאת האינטרנט וההטמעה המסיבית של טכנולוגיות מידע במציאות חיינו התייחס מרשל מקלוהן (McLuhan) להשפעה של מכשירי תקשורת אלקטרוניים כמו הטלפון, הרדיו והטלוויזיה על התודעה. מקלוהן הוטרד מאוד מההשפעות התרבותיות והמוסריות של מה שהוא כינה "אי הגשמיות", כלומר, ההיפרדות מהגוף המשתמעת והמתממשת מתוך הקשרים החברתיים הרבים שבני אדם מקיימים באמצעות המדיה האלקטרונית. כאשר אנחנו הופכים לשלוחות לא־רפלקסיביות של הטכנולוגיה שלנו, טען מקלוהן, אנחנו נכנסים למצב רובוטי. כאשר אנחנו "בטלפון", אנחנו אף־אחד. בזמן השיחה אנחנו חסרי גוף, לא גשמיים או "אלי־בשריים". מקלוהן כינה מצב זה "מלאכיות". אמנם מדובר במונח לא מאיים, אבל לטענתו המצב שמתאר מונח זה מסוכן למדי לבני אנוש. הוא לא רק מרחיק אותנו מהטבע האנושי, אלא אף מאפשר לנו ליצור מעין "קצר חשמלי" ביחס המוסרי שלנו כלפי אחרים. מנקודת מבטו של מקלוהן, העובדה שאנחנו מתגשמים בגוף ומשועבדים להנאותיו ולכאביו היא שמאפשרת לנו לפעול באופן מוסרי, מכיוון שהתנהגות מוסרית "מעוגנת" באמפתיה. לפיכך, בלי גוף אין אמפתיה. בלי אמפתיה אין מוסר. ליתר דיוק, אובדן הגוף פירושו אובדן זהות. מקלוהן מוסיף וטוען, כי אובדן זהות מוביל בהכרח לרדיפה אחריה, בדרך כלל באמצעים אלימים. במכתב אל פייר אליוט טרודו (24 בפברואר 1977) כתב מקלוהן: "במהירות אלקטרונית,

הגוף השוללי

הלא היא מהירות האור, אנחנו הופכים לישויות ללא גוף. בטלפון או 'בשידור' אנחנו נוכחים מיד, אך ללא גופנו. מבחינה פוליטית, לאדם לא גשמי יכולה להיות דמות, אך לא יכול להיות לו גוף פיסי. במקביל מתרחש אובדן של הזהות האישית והאחריות, אשר יוצר בדלנות בחיים האישיים, בחיי המשפחה ובכל הקיום הממסדי".

נדמה שהמסקנה המתבקשת מהטקסט של מקלוהן היא שהתפתחות הטכנולוגיה מובילה באופן בלתי נמנע לאובדן הגוף ואתו גם לאובדן המוסריות. ברצוני להצביע על הקשר בין מסקנה זו לבין המיתוסים שעליהם נשענת החברה המערבית/הנוצרית/הטכנו-הומניסטית: הציר שבין החטא הקדמון - אכילת פרי המידע - לבין הגאולה המיוחלת, כלומר קבלת גוף חדש. עד למימוש הגאולה הדתית הוגים שונים מפתחים פרויקטים טכנו-משיחיים. דוגמה לפרויקט כזה היא תיאוריית הסינגולריות הטכנולוגית של ריי קורצווייל. הסינגולריות, על פי קורצווייל, היא נקודת הזמן העתידית שבה ישיגו המחשבים יכולות אינטלקטואליות גבוהות במידה משמעותית מאלו של בני האדם. לטענתו, כאשר מצב זה יתממש אפשר יהיה להעלות תודעה על ענן (מחשב ברשת, שבו אפשר לאחסן מידע) וכך לזכות בחיי נצח. הרעיון בדבר גאולה באמצעות הטכנולוגיה הציג את דמיונם של קולנוענים וסופרים רבים, שנתנו לו ביטוי ביצירות כמו *2001, אודיסאה בחלל* (סטנלי קובריק, 1968), *I.A.* (סטיבן שפילברג, 2001), *בלייד ראנר* (רידלי סקוט, 1982) ו*התעלות* (*Transcendence*) (וולי פפיסטר, 2014). בעקבות צפייה ביצירות אלה עולה השאלה מדוע רוב עבודות הקולנוע והספרות העוסקות בהשפעת הטכנולוגיה על האדם מציירות מציאות כה דיסטופית? האם הסיבה לכך היא מגבלה יצירתית, שאינה מאפשרת לסופרים ולבמאים לדמיין יחסים הדדיים יותר בין האדם והמכונה? ניל פוסטמן (Postman) מתאר בספרו *Technopoly: the Surrender of Culture to Technology* (1992) מציאות שבה בעקבות פיתוח טכנולוגי חדש עולה פילוסופיה רדיקלית חדשה, שאינה המשך רציף של המציאות שבה היא נוצרה. עלייתה של הפילוסופיה החדשה דורשת פיתוח של כלים מחשבתיים חדשים. מהן, אם כן, המסגרות הפילוסופיות והפוליטיות החדשות היכולות להתמודד עם המציאות המשתנה שמאפיינת את חברת המידע בת ימינו ולהמשיג מחדש את המופע של ה"גוף", ה"אני", ה"אינטליגנציה" וה"זהות"?

במחשבה הפילוסופית של העשור האחרון התפתחו שתי גישות מנוגדות להתמודדות עם הקשיים האלה: פוסט-הומיניזם וטרנס-הומיניזם. הראשונה היא תיאוריה ביקורתית, שמערערת על הרעיון ההומניסטי שלפיו רק לבני האדם מבין כל היצורים החיים בעולם יש חשיבות מבחינה מוסרית. טענת הפוסט-הומיניזם היא שאין לבני האדם זכויות אינהרנטיות להרוס את הטבע או להציב את עצמם מעליו. השנייה היא תנועה שיעדה הסופי הוא לשנות מן היסוד את מצב האדם על ידי פיתוח טכנולוגיות שיהפכו את האדם לישות טכנו-ביולוגית חדשה ומשופרת במישורים שונים: אינטלקטואלי, פיסיקלי, ביולוגי ופסיכולוגי. בחלק מגרסאותיו האוטופיות, הטרנס-הומיניזם

תופש את הטכנולוגיה כצורת חיים בפני עצמה ואת המיזוג עמה כהמשך אבולוציוני "טבעי" של האדם. מגרסאות אלו נולד שיח שבמרכזו היקסמות מחודשת מן המדע והטכנולוגיה, עד כדי כינונו של חזון טכנו-דתי-רוחני. יש הטוענים כי האידיאולוגיה הפוסט-הומניסטית באה לבחון מחדש את המחשבה ואת המסורת ההומניסטיות ולאתגר אותן. לפי מחשבה זו, ההומיניזם הוא המקור לבעיות הסיביות והחברתיות המאפיינות את התקופה הנוכחית, החל במשבר הכלכלי העולמי ובנוקי הגלובליזציה וכלה בחיבור היתר לצגים שונים ומשונים (מחשבים, טלוויזיה, סמארטפונים), המחולל שינויים פסיכוקוגניטיביים. הפרדיגמה ההומניסטית, טוענים המחזיקים בגישה זו, לא הצליחה ליצור עולם הוליסטי המקיים יחסי גומלין הדדיים בין סובייקט לאובייקט. פוסט-הומיניזם, הם מציעים, הוא הזדמנות למחשבה אקטיביסטית, היכולה לנסח הבנה חדשה של מושגים כמו "אני", "גוף", "מודעות", "אינטליגנציה" ו"זהות".

לפי תפישה זאת, החברה האנושית "מולידה" מציאות טכנית, המגדירה מחדש את המבנים החברתיים והערכיים של החברה. אפשר לראות במבנים החברתיים והערכיים החדשים מעין Loop Feedback - מצב שבו אנו כבולים במציאות הדומה לזו המתוארת במשל על הדגים והמים: הדגים אינם יכולים לתפוש מהם מים, מפני שאינם יכולים להתקיים מחוצה להם; אין סביבת-נגד שתאפשר להם לתפוש את האלמנט שבו הם חיים. גם לבני אדם אין מודעות לכל סביבה חדשה, הנוצרת על ידי טכנולוגיה חדשה. כלומר, אנחנו מאבדים את הגוף, אך איננו מודעים לכך. אנחנו מאבדים את האמפתיה, אבל אין ביכולתנו למנוע זאת.

אפשר לפרש את המשפט שכתב ט"ס אליוט כמודעות למצב ההיפרדות מהגוף של האדם-האלקטרוני:

"We all go into the silent funeral;
nobody's funeral, for there is nobody to bury".

אין לי ספק שהפוטנציאל הפוליטי הגלום בתובנות אלו נמצא בתהליכי Re-Embodiment שעובר הפרט הפועל בתוך חברת המידע. דרוש מאמץ משולב של הוגים ויוצרים בתחומים שונים - תיאוריה, אמנות, חינוך וטכנולוגיה - כדי לנסח הבנה מחודשת של היחסים בין המציאות המשתנה לבין האידאלים המייצרים אותה. נדמה שאנחנו עדיין בשלב שבו צריך לספר לדג שהוא חי במים. אגב, המים הם כבר לא H_2O .

דניאל לנדאו הוא אמן, מרצה וחוקר מדיה. הוא חבר סגל במדרשה לאמנויות - המכללה האקדמית בית ברל ומכהן כעמית מחקר במעבדה למציאות מתקדמת במרכז הבין תחומי הרצליה.